

TOOLS FOR SOCIALIZATION – APPLIED ART

DELYANA I. TENEVA

ABSTRACT: *There are marginalized groups of people, differing from the standards of behavior in every society. They are part of society, treated equally under the law and we must accept their diversity. The group of people with physical disabilities is not integrated into society and exists in isolation. Socialization is a central point in the process of personality development. In modern consumer society, applied art provides an excellent opportunity for development of creative freedom, communication skills and reinforcement of personal potential. We see it as a tool for „socialization”.*

KEYWORDS: *socialization, resocialization, socialization of personality, applied art, art, marginalized groups, people with physical disabilities*

СРЕДСТВА ЗА СОЦИАЛИЗАЦИЯ - ПРИЛОЖНО ИЗКУСТВО

ДЕЛЯНА И. ТЕНЕВА

АБСТРАКТ: *Във всяко общество има маргинализирани групи от хора, които се отличават от общите норми на поведение. Те са част от обществото, равнопоставени пред закона и ние трябва да приемем тяхната различност. Групата на хората с физически увреждания не е интегрирана в обществото, съществува в изолация. Социализацията е централна точка в процеса на развитие на личността. В съвременното консуматорско общество, приложното изкуство дава отлична възможност за развиване творческа свобода, комуникативни умения, подсилване на личностния потенциал. Ние го разглеждаме като средство за "социализация"*

Въведение

Основни принципи заложени при структурирането на съвременното общество са демокрацията и хуманизма. Градивната единица на обществото е човекът - уникална комбинация от физико - психологически качества. Хората се раждат различни, но с равни права и отговорности. Във всяко общество има маргинализирани групи от хора, които се отличават от общите норми на поведение - безработни, наркотично зависими, хора с увреждания и др. Те са част от обществото, равнопоставени пред закона и ние трябва да приемем тяхната различност, защото е част от индивидуалността им.

Социализацията е процес в който индивидът усвоява умения за живот в обществото. Човек достига равнището на своето развитие, благодарение на социалната среда. Човек достига равнището на своето развитие благодарение на социалната среда. Социализацията, изолацията и ресоциализацията на хората с физически увреждания е проблем, с който се занимават много организации и политики програми в световен мащаб.

По последно официално публикувани данни на НСИ към 01.02.2011г., призната трайно намалена работоспособност или степен на увреждане имат 474 267 лица. В България има редица нормативни документи, уреждащи положението на хората с увреждания:

- Национална стратегия за хората с увреждания 2016-2020 г.;
- Конвенция за правата на хората с увреждания на ООН;

- **План за действие на Република България за прилагане на Конвенцията за правата на хората с увреждания (2015-2020);**

- План за действие за периода 2016-2018 г. за изпълнение на Националната стратегия за хората с увреждания 2016-2020 г.

и мн., други.

Държавните инструменти регулират достъпа и разпределението на ресурси като: здравеопазване, образование, подпомагане, до известна степен уреждат достъпна архитектурна среда, достъп до учреждения, културни и спортни мероприятия, което засяга чисто физиологическия аспект на проблема с изолацията, съответно и ресоциализацията.

Държавната машина няма инструмент, с който да регулира психологическата изолация. Този фактор може да се регулира чрез социума: приятели, колеги, съученици, роднини, малки групи хора със сходни интереси.

Последната тенденция в световен план е, да се тълкува и разглежда „увреждането“ като социален, а не като тясно медицински феномен. Като най-важен фактор за изолацията на хората с физически увреждания е социалната стена, която се издига пред достъпа до интелектуални ресурси и социално включване в основния житейски поток. Обществото вменява на индивида чувство за непълноценност, заради физически дефицити на тялото, без да отчита интелектуалния му потенциал. Повечето от хората попадащи в тази социална група водят изолиран живот.

Предмет на настоящият материал е да се посочат възможностите за социализация на хора с физически увреждания посредством приложно изкуство, да се формулират хипотези за очакваните ефекти и да се изработи модел за научно изследване.

1 Теоретични основи на социализацията. Етапи, фактори, механизми.

Понятието “Социализация” е ключово за наукознанието и категория (основно понятие) на социологията като наука. В ежедневието то означава начин на приспособяване към изискванията на обществото, усвояване на социален опит и възможността да бъде реализиран. Въведен е като научен термин през 1907 година от френският социолог Емил Дюркейм (1858 – 1917) като механизъм за формиране на човека от социалните условия и обстоятелства. Социализацията продължава от началото до края човешкия живот, но с увеличаване на възрастта интензивността на социализационния процес постепенно се снижава. В социологията в съдържанието на процеса социализация обикновено се включват процесите на усвояване от индивида на знания, умения и ценности, социални норми и роли, приети в обществото и необходими за неговото ефективно функциониране.

Социализацията е процес, чрез който се обучават, научават и усвояват знания, умения, ценности, модели на поведение с помощта на които се подготвят за социалните си роли и повишават капацитета си, потенциала си за адекватна реакция на социалните изисквания на актуалната социална среда и на социалната ситуация.

Силата и влиянието на различните соц. фактори и соц. ситуации в социализационния процес, както и характерът, скоростта и ефектите на самия социализационен процес са различни в различните етапи от развитието на личността. Социализацията може да се раздели на три етапа:

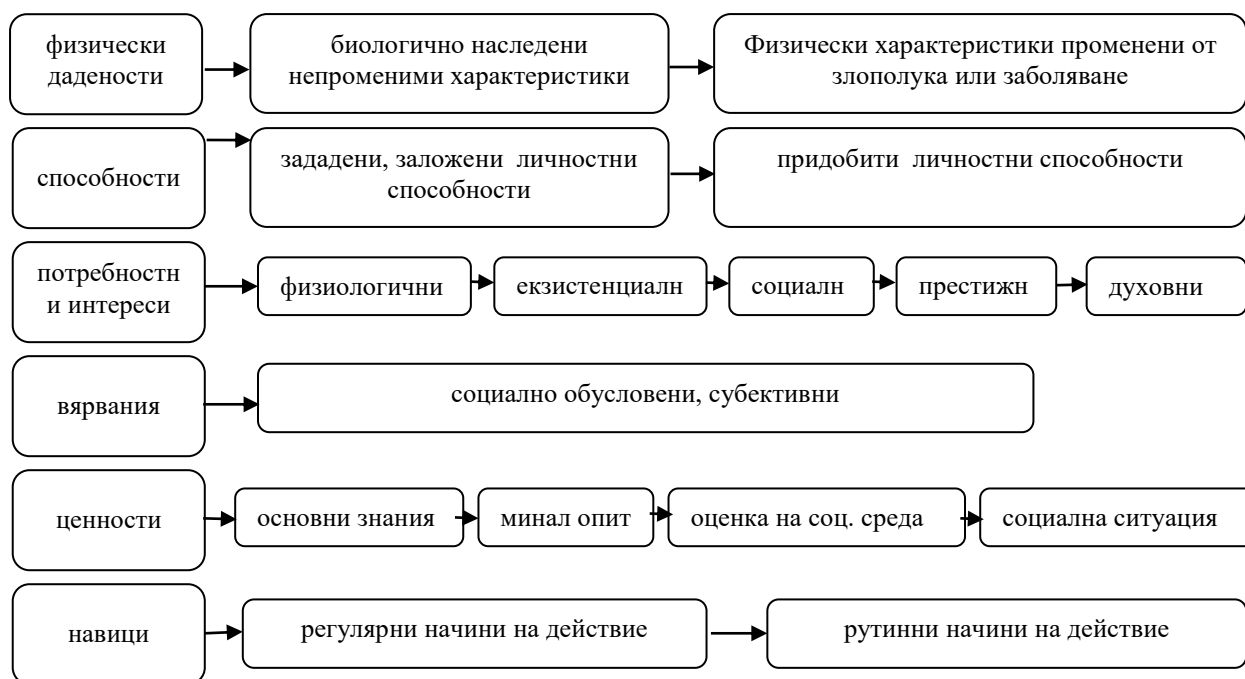
- социализация на детето в семейството;
- социализация в училище;
- социализация в живота.

ДЕТСТВОТО е период на интензивна обща социализация с основополагащо за човека значение. Детето усвоява знания, опит, умения, ценности и модели на поведение, които му позволяват да се справя с относително елементарни социални ситуации в условията на висока степен на зависимост от соц. среда.

ЮНОШЕСТВОТО е етап от живота на човека между пубертета и зрелостта, който се характеризира с интензивна и все още зависима целева социализация. Три фактора доминират чрез този период от живота на човека и обуславят обособяването му: образование, работа, стремеж към интимност.

ЗРЕЛОСТТА, всички хора преминават през различни периоди и реагират по различен начин на всеки период от зрелостта: ранна зрялост, средна зрялост, късна зрялост.

Всяка личност усвоява и практикува свой собствен начин на взаимодействие с другите и със своята социална среда. Индивидуалното действие и поведение е функция на сложно конкретно съчетание на **личностните характеристики** фиг.1

Фиг.1 Личностни характеристики

ФИЗИЧЕСКИТЕ характеристики са най-очевидната характеристика на личността. Човек е висок или нисък, пълен или слаб, светъл или тъмен и други. Тези характеристики на личността са биологично, наследствено обуславени и сравнително инертни-трудно се поддават на промяна или се променят във времето. Но човек се страе да влияе върху физическите си дадености в зависимост от собствените си и на средата идеи, представи, виждания, разбирания.

СПОСОБНОСТИТЕ са зададени, заложиени предразположености за усвояване на определени умения или за овладяване на определени знания-неговата склонност, дарба. Хората се различават по индивидуалните си способности. Способностите се развиват чрез

взаимодействията на човека със социалната среда и различията между хората се задълбочават или изглаждат с придобиването на знания, умения и опит.

ПОТРЕБНОСТИТЕ са вътрешно състояние на физическото и психическото усещане за недостиг на нещо. Човек чувства потребност от безопасност и сигурност, потребности от самоуважение, самоактуализация. В различните цивилизации, в различните социални среди, в различните социални групи хората разполагат с различни възможности за задоволяване на потребностите си. Пирамидата на потребностите е йерархична система на потребностите на човека, съставена от американския психолог Ейбрахам Маслоу[1].

ИНТЕРЕСИТЕ са осъзната потребност от нещо. Човек който може да пее, осъзнава потребността си да се реализира чрез музиката, има интерес и изучава музика. Хората формират очакванията си за осъществяване на интересите си на базата на знанията, уменията и опита си, съчетани с конкретна индивидуална оценка на състоянието и възможностите на социалната среда и социалната ситуация.

ЦЕННОСТИТЕ са представи, разбирания, вярвания за това кое е добро, кое е лошо или кое има или няма значение и т.н. Ценностите предполагат субективно подреждане на идеи, представи, виждания, вярвания според индивидуалната оценка за тяхната важност. Ценностите са основани на знания, минал опит и оценка на актуалната социална среда и социална ситуация.

НАВИЦИТЕ се придобиват чрез обучение, усвоен и прилаган модел на поведение в съответствие с изискванията на конкретната социална среда. Те са регулярни и рутинни начини на мислене и действие, придобит чрез културата.

Социализацията е тясно свързана със социалните роли и динамичния аспект на социалния статус. Индивидът заема различен социален статус, който може да е избран или наложен, но веднъж зает е обвързан с определени ролеви норми.

Целевата група на тази научна разработка са хората с физически увреждания. При тях физическите характеристики са наследени или променени поради заболяване или злополука, което е довело до трайна неблагоприятна промяна в социалния им статус. Навсякъде по света проблемите на хората с увреждания са сходни и могат да бъдат разделени в няколко основни групи:

- отхвърляне и изолираност от обществото;
- неравно разпределение на наличните ресурси;
- грижа за здравето;
- образование;
- трудова заетост и експлоатация;
- бедност;
- липса на достъпна архитектурна среда.

Групата на хората с увреждания в България не е интегрирана в обществото. Съществува в изолация от живота. Огромна част от тези хора са затворени – в буквалния и преносния смисъл: първите в домове, вторите – в домовете си. Когато става въпрос за интеграция на групата на хората с физически увреждания (която сама по себе си е толкова разнородна), отвъд чисто икономическите, тук има и морални аргументи. Нашите преки наблюдения върху работата и действията на институциите и държавният апарат са, че е много по-удобно да се инвестират еднократно (няколкократно) финансови средства в скъпи съоръжения, инфраструктурни подобрения и съставяне на програми. В същото време в тези мащабни инвестиции се губи главната идея, че хората с физически увреждания са на първо място хора (вторачването в увреждането и невъзможността да видиш човека отвъд него). Вместо да се финансират ограниченията, трябва да се

използват възможностите да се развие индивидуалният личностен потенциал, останал в капана на терминология и сухи статистически данни [2].

2 Приложно изкуство, дефиниция. Поява, същност, художествено – изразни средства.

Изкуството се дефинира, като област от човешката дейност, при която действителността се пресъздава чрез художествени средства. Изкуството е компонент на културата, което отразява разбирането за икономическите и социални основи, както и предаването на идеи и ценности, присъщо на всяка човешка култура в пространството и времето. Обикновено се смята, че с появата на хомо сапиенс, изкуството първоначално придобива ритуална функция, магическа или религиозна (палеолитното изкуство), но тази функция се променя с развитието на човешките същества, придобива естетически компонент и социална функция, както и образователна, търговска или просто декоративна [3].

Как се е появило изкуството? Каква нужда го е извикала?

Съществата не могат да живеят самотно. Борбата с вредни външни условия и стремежът да се създаде най-добра среда за живот приучват съществата на общителност. А колкото е по-изтънчен строежът на съществото, толкова е по-нежен и по-изисквателен. Затова и най-високостоящите по органичен строеж същества са най-общожителни: дългият развой ги е приучил да обединяват личните си усилия в обща борба за живот и те умеят да се сдружават. С време у тях не само растат и се усилват обществените навици, а се и усложняват формите на социално сдружаване. Тия форми се индивидуализуват; те добиват ония стремежи, които са присъщи на биологичните (клетъчните) форми: към самозапазване, към най-пълна и целесъобразна разпределба на труда и към най-плодоносно съгласуване на службите у отделните работещи групи в полза на целостта [4]. Всеки човек има различни "групи" от индивидуални способности. Тяхната комбинация се формира през целия живот и определя особеността и уникалността на индивида.

В световния развой човек представя онова стъпало, на което се борят за надмощие духът и веществото; изкуството е важно и културно-исторично отношение поради това, че представя възможен път - духът да подчини веществото на своите искания.

По същност, приложното изкуство е функционално, но и естетически издържано изкуство, като например мебелиерството, изделията от метал, керамика текстила, дърворезба, някои от изделията на полиграфията, различни видове сувенири, както и интарзията. Приложното изкуство е предназначено за бита и включва: дизайн, архитектура, украса на сгради, площи и други обществени пространства. Произведенията на декоративно-приложното изкуство отговарят на няколко характеристики: притежават естетични качества; притежават художествен ефект; служат за оформление на бита и интериора.

Стилизацията е основен художествен процес и изобразителен принцип при тези изкуства. Чрез нея се постига обобщено схематично или детайлизирано изображение на обектии форми от различен произход и характер. Основните художествено изразни средства са линия, цвят, форма [5]. В процеса на стилизация художникът се отказва от всичко второстепенно, несъществено пречещо ясно да се предаде обекта. Целта му е да открие най-главното, характерното, да разкрие същността, да предаде емоционалните впечатления. Като правило декоративните композиции са важни допълващи елементи на дизайна на екстериора и интериора на обществените здания и съоръжения, жилищните

домове, образувайки с тях хармонични ансамбли, отличаващи се с художествена цялост, оригиналност, хармоничност.

По такъв начин декоративната композиция като специална форма на декоративно-приложното изкуство, се явява едно от средствата за естетично възпитание, познание и осмисляне и изобразяване на действителността. Тя въздейства емоционално на човека, развива интелекта му, формира чувствата му, учи го да познава и да споделя обкръжаващия свят със специални художествени изразни средства и креативни техники.

3 Модел за социализация на хора с увреждания чрез приложни изкуства.

От гореизложеното и нашият досегашен опит смятаме, че приложното изкуство е подходящо средство за социализация на хора с физически увреждания.

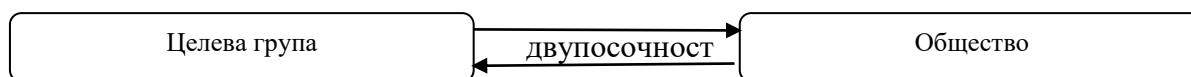
Тази научна работа има за цел да осигури система за реално оценяване на приложното изкуство като способ за социализация.

Целите, които си поставяме са :

- метрика на личностни способности и умения създадени по време на художествено-творческа дейност;
- създаване на показатели за оценка на компенсаторните механизми, отключени в колективната работа, и компенсиране на индивидуални физически дефицити;
- оценка на активизацията в творческата група - комбиниране на умения и способности.

Препоръчваме работата на хората от целевата група да бъде организирана в съответните обособени центрове. В тези центрове, те ще се чувстват в своята зона на комфорт и спокойно ще се отдадат на творческа художествено-творческа дейност, отваряйки съзнанието си. Препоръчваме периодично групата – обект на изследването, да се изважда от зоната на комфорт и да се поставя в изнесена среда с цел изследване и отчитане на ръст или спад в метричните показатели.

При приложната художествена дейност очакваме отделните личности да придобият творческо самочувствие. Изолацията в затворения кръг на общността би следвало да се разчупи по един естествен начин. Това ще даде отражение върху самочувствието и себеоценяването. Изнасянето на групата от обичайната среда ще създаде предпоставки за комуникация чрез невербални и вербални средства – изложби, пърформанси, работилници. Това ще допринесе за двупосочност на комуникативния канал в много висока степен двупосочна ефективност.

Фиг.2. Посока на комуникация

Методът на работа се базира на формиране на малки работни групи от хора, с различно по вид и степен физическо увреждане или такива без увреждане. Този подход стимулира съпричастност, комбиниране на умения и способности....

Индивидуалните способности на индивида са общи способности, които гарантират успеха на овладяването на общите знания и осъществяването на различни дейности.

Също така, успехът на всеки вид дейност се осигурява от наличието на различни комбинации от индивидуални способности, които работят за резултата от тези дейности.

В процеса на дейност някои способности имат способността да бъдат заменени от други, сходни в свойствата и проявите, но с различия в техния произход. Успехът на подобни дейности може да бъде осигурен от различни способности, така че липсата на каквито и да е способности да се компенсира от друг или набор от такива способности. Следователно, субективността на комплекс или комбинация от някои способности, които осигуряват успешното изпълнение на работата, се нарича индивидуален стил на дейност.

Работата с приложни изкуства с хора с физически увреждания изисква специални мотивационни стратегии и подходи. Първоначална мотивация е полезността за тях самите в битов план – изработване на декорации за дома, подаръци, усещане за празничност и развиване на творческа увереност и самочувствие. Следващо ниво на мотивация участие в творчески работилници, изложби на техни произведения, награждавания, дарителство и откупки, публикации. Последното е най-същественният резултат за социализацията им, който ги приобщава към обществото - дава признателност, самоувереност, външна оценка и признателност за творческите способности, усещане за принадлежност и полезност за цялото.

Този модел за работа с хора с физически увреждания потвърждава, че основният фактор, който влияе върху развитието на способностите, е активността. Тя от своя страна се явява фактор за непрекъснатото им физическо развитие в т.ч. се активират неподозирани от тях способности. Най-висшата функция на психиката, отразяваща реалността, са творческите способности.

Решаващият критерий за развитието на обществото е въплъщението на способностите на индивидите.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Maslow, A. A., Theory of Human Motivation, Psychological Review 50(4) (1943):370-96.
- [2] Тавание, Я., Отразяване на многообразието, Наръчник за журналисти, BRITISH COUNCIL, (2008).
- [3] Речник на думите в българския език. Тълковен, синонимен, етимологичен, двупосочен Английско-Български речник., <http://technik.info/>
- [4] Райнов, Н., Що е изкуство? Произход на изкуството, Култура и критика. Ч. I: Критически зигзаги, Електронно издателство LiterNet, (2002).
- [5] Папазов, Б., Изкуството теоретични аспекти, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”, Шумен (2013).

Деляна Илиева Тенева

Шуменски университет „Епископ К. Преславски“ - докторант

E-mail: delyana_1@abv.bg

